

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/1

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

Л СВ. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Ђорђе ОТАШЕВИЋ,
др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ, др Стана РИСТИЋ,
др Марина СПАСОЈЕВИЋ, др Живојин СТАНОЈЧИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти
др Весна Ломпар, др Стана Ристић, др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Чигоја штампа, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н.с. књ. 1 (1949/50)– . – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/33– 1941; 1949/50– (Београд : Чигоја штампа). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 1 (2019)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Идеофони у српском језику – дефиниција и функције: илустрација на примеру идеофона *бам* (ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ) 1–15
- Међуоднос псеудосоцијативности и протосоцијативности у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ) 17–27
- Прозодијска норма и њена реализација на примеру поста акценатских дужина (МИЉАНА Б. ЧОПА) 29– 46

П о в о д и

- Позив и ујуиџиџиво за куљење речи њо народу за Речник Српске краљевске академије* (1889): значајан прилог српској лексикографској култури (НЕНАД Б. ИВАНОВИЋ) 47–75
- Одбор за стандардизацију српског језика и његове одлуке (путевима књиге сабраних одлука поводом двадесетогодишњице рада) (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 77–103

Б и б л и о г р а ф и ј а

- Егон Фекете (1931–2009) – библиографија (ВЛАДИМИР Б. ЖИВАНОВИЋ) 105–117

П р и к а з и

- Душка Кликовац, *Српски језик у свейлу когнитивне лингвистике* (АЛЕКСАНДРА С. ЈОВАНОВИЋ) 119–129
- Гордана Штрбац, *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији* (МАРИЈАНА Р. ЂУКИЋ) 131–139
- Ана Јањушевић Оливери, *Инџензификаџорске џарџикуле у савременом српском језику* (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 141–144

Милосав Ж. Чаркић, <i>Сѣих и језик</i> (АЛЕКСАНДАР К. КИКЛЕВИЧ)	145–147
Дејан Ајдачић (ур.), <i>О вредностима у српском језику</i> . Зборник етнолингвистичких радова 2 (ИВАНА В. ЛАЗИЋ КОЊИК) . . .	149–152
<i>Globalizacja a języki słowiańskie. Globalization and Slavic Languages</i> (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	153–158
 Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика	
Призренско-тимочки говори	159–169

УДК 811.163.41'342.1
811.163.41'282

Оригинални научни рад
Примљено 9. маја 2019. г.
Прихваћено 24. јула 2019. г.

МИЉАНА Б. ЧОПА*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ПРОЗОДИЈСКА НОРМА И ЊЕНА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ПРИМЕРУ ПОСТАКЦЕНАТСКИХ ДУЖИНА

Истраживање је предузето с циљем да се истражи у којој се мери реализација норме разликује од оног што је њоме прописано на примеру поста акценатских дужина. Испитиван је говор професионалних глумаца, језичких стручњака и оних чија струка не изискује посебна лингвистичка знања. У наведеним су групама, поред информатора са стандардног говорног подручја, информатори који пореклом нису из новоштокавских области узети за основицу стандардног српског језика, који су се, према процени аутора, говорно адаптирали средини у којој живе, а да је усвајању норме допринело и образовање. Реализацију поста акценатских дужина посматрали смо у одређеним фонетским положајима на основу којих је сагледан степен њихове очуваности, односно редукције у говору информатора. Анализа показује да се поста акценатске дужине у говору свих информатора у највећој мери реализују у слогу непосредно иза краткоузлазног акцента, док у осталим фонетским положајима готово доследно изостају. У већем проценту и већем броју фонетских положаја у односу на остале информаторе поста акценатске дужине реализују се у говору оних чије је дијалекатско порекло херцеговачко-крајишко, али и код професионалних глумаца.

Кључне речи: прозодијска норма, поста акценатске дужине, дијалекатско уједначавање.

* miljana.copa@isj.sanu.ac.rs

** Краћа верзија овог истраживања изложена је у виду усменог саопштења на научној конференцији „Наука и савремени универзитет 8“. Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (бр. 178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. Увод

1.1. Прописана норма стандардног српског језика и њена реализација

Стандарднојезичка норма резултат је поступака нормирања, односно прописивања правила за употребу језика на свим његовим нивоима, а производ нормирања јесте нормирани, односно стандардни језик, који је носилац комуникацијске и стваралачке улоге друштва које га је нормирало (Радовановић 2003: 186–187). Нормом, односно стандардним језиком, одређује се појам правилног, доброг и узорног говора, па се за њега везује појам друштвеног престижа.

Може се рећи да је норма стандардног српског језика постављена је 1818. године, у првом издању *Рјечника*¹ Вука Стефановића Караџића.² Прозодијска норма од Вука до данас подразумева четири акцента који се разликују према квалитету и квантитету, као и два неакцентована квантитета. Силазни се акценти могу јавити код једносложних речи или на првом слогу вишесложних, док се узлазни акценти јављају на било ком слогу вишесложних речи изузев последњег. Неакцентовани кратки вокали могу се наћи испред и иза акцента, док је реализација неакцентованих дугих вокала – постакценатских дужина подразумевана у одређеним граматичким категоријама³ (в. Стевановић 1986: 160–161; Станојчић–Поповић 2008: 62–63; Суботић и др. 2012: 99–101; Пипер–Клајн 2014: 25–27, и др.). Оваква је норма заснована на некадашњем стању двају новоштокавских дијалеката – шумадијско-војвођанског и

¹ *Српски рјечник испољован њемачким и латинским ријечма* (Стефановић Караџић 1818).

² Норма је званично прихваћена 1868. године, након што је прошла кроз све фазе свог конституисања (Радовановић 2003: 188–189; 194).

³ Постакценатске дужине према норми стандардног српског језика реализују се у следећим граматичким категоријама: у наставку именица женског рода на /-а/ у генитиву једнине; у наставку именица женског рода на /-а/ у инструменталу једнине; у генитиву множине код именица свих родова, где ће оне именице које у генитиву множине имају наставак /-а/ имати дуг и претпоследњи слог; у наставцима за грађење одређеног придевског вида; у облицима компаратива и суперлатива придева; у презенту на последњем слогу у свим лицима једнине и у трећем лицу множине, односно, на претпоследњем слогу у првом и другом лицу множине; у императиву пред императивним наставком /-ј(-)/; у глаголском прилогу садашњем испред наставка /-ћи/; у глаголском прилогу прошлом пред наставком /-в/-вши/; у; облицима трпног придева појединих глагола: дужи се вокал пред формантом /-н(-)/ или /-т(-)/, или последњи вокал инфинитивне основе /-ну/ пред формантом /-т(-)/; на крајњем вокалу инфинитивне основе у свим облицима у којима није извршена промена /л/ у /о/ код глагола који у инфинитиву имају краткоузлазни акценат, а у облицима радног глаголског придева краткосилазни; на вокалу /-а-/ у наставку за грађење имперфекта (Суботић и др. 2012: 99–101).

херцеговачко-крајишког. Узевши у обзир то да је (уз незнатне измене) прозодијска норма постављена пре два века, али и да су монографски описи дијалекатских говора који чине основицу стандардног српског језика такође релативно старијег датума, чињеница је да савремена реализација прозодијске норме мора у извесној мери бити различита од онога што је нормом прописано.

Стандардни би језик требало да се одликује могућношћу за даљим развојем и прилагођавањем друштвеним и културним приликама (Радовановић 2003: 191). Норма би, дакле, требало да се адаптира на промене до којих у језику природно и неминовно долази, па би и стандардни језик требало да постепено „добија одлике које верно репрезентују интелектуални свет образованог човека, онога, дакле, коме је тај језик првенствено намењен“ (Ивић 1990: 92). До прилагођавања овог типа у стандардном српском језику дошло је пре свега на лексичком нивоу, уз минималне измене на свим осталим језичким нивоима⁴ (Радовановић 2003: 191). Неприлагођавање норме њеној употребној реализацији, односно променама до којих у језику долази, посебно је евидентно у случају прозодијске норме: „развој акцентуације нашег књижевног језика одмиче не обазујући се на акценте који стоје мртви по граматикама и речницима“ (Ивић 1971: 282). На проблем неусклађености актуелне норме стандардног српског језика и њене реализације често је указивано (Стевановић 1964; Пешикан 1976; Ивић 1990; Драгин 2005; Јокановић-Михајлов 2007; Суботић и др. 2012: 104, Средојевић 2013; Средојевић 2017: 24 и др.).

Проблем ове неусклађености, између осталог, проиходи из тога што су Вук–Даничићеви акценатски принципи засновани на особинама наведених дијалеката који заузимају највећу територију српског језичког простора – обухватајући читаву Херцеговину, већи део Босне, западну Србију, говоре Срба у Хрватској и већи део Војводине (Ивић 1971: 281), али су, сходно томе, њихови говори и најмање компактни – с обзиром на знатну територију коју обухватају, неминовно је да и међу њима проналазимо изразите разлике, а оне су још и веће у говорима који нису ушли у основицу стандарда. У народним говорима српског језика реализација поста акценатских дужина варира од њиховог изузетног очувања до потпуне редукције (Ивић 1971: 281). То доводи до значајних потешкоћа при усвајању норме, посебно код говорника којима говори узети за основицу стандарда нису нимало

⁴ У нормативним приручницима наилазимо на мноштво граматичких категорија које су маргинализоване и готово непостојеће у савременом српском језику, које носе посебну стилску обојеност или су маркиране као архаизми (Ивић 1990: 98).

блиски, до игнорисања прописаних правила, али и до стварања употребне реализације стандардног језика која се знатно разликује од прописане нормe, а њене се главне карактеристике огледају у тежњи ка губљењу свих маркираних особина. Тако, као резултат природног процеса у језику, настаје својеврсни наддијалекатски идиом који је једнако доступан сваком, независно од његовог дијалекатског порекла. То је и примарна функција стандардног језика, будући да се он дефинише као говорени и писани идиом „којим се чланови српске језичке заједнице служе као *ојшћим* у свакодневном комуницирању, школи, науци, публицистици, култури уопште“ (Станојчић–Поповић 2008: 13). С поменутом употребном реализацијом стандардног језика, која одудара од прописане нормe, свакодневно се сусрећемо, превасходно у језику медија,⁵ што посебно доприноси њеној експанзији и имплементацији.

Предмет овог истраживања управо је употребна норма стандардног језика, односно степен заступљености поста акценатских дужина у говору младих говорника који су високо образовани, при њиховој реализацији стандардног језика.

1.2. Стандард наспрам дијалеката

Полазећи од тога да би говор образованих⁶ говорника требало да репрезентује стандардни језик, међу информаторима чији је говор овим истраживањем обухваћен, носиоцима херцеговачко-крајишког и шумадијско-војвођанског дијалекта, нашли су се и говорници чије је дијалекатско порекло косовско-ресавско и смедеревско-вршачко, који, дакле, нису са стандардног говорног подручја, али ту живе дуже од 5 година и високо су образовани. Њихов је говор испитиван будући да су током боравка у другом дијалекатском окружењу,⁷ али и током школовања,⁸ неминовно овладали стандардним језиком, па смо желели испитати и у којој су мери то учинили, односно колико се њихове

⁵ Знатан је број истраживања која потврђују наводе да се прописана норма и њена реализација у језику медија знатно разликују (Јокановић–Михајлов 2007; Бошњакковић 2007; Бошњакковић–Регодић 2007; Драгин 2009; Средојевић 2009; Средојевић 2013, и др.).

⁶ Стандардни језик требало би да је „својствен интелектуалном свету образованог човека, онога коме је тај језик првенствено намењен“ (Ивић 1990: 92).

⁷ Носиоци различитих идиома у међусобној комуникацији сузбијају најупечатљивије дијалекатске особине у корист оних које су шире распрострањене и одликују се већим друштвеним престижом, с циљем да се уклопе у одређену друштвену групу, што је последица дијалекатског уједначавања (Средојевић–Чопа 2018: 103–104).

⁸ Наспрам спонтаног говора, који ће у већини случајева одражавати дијалекатско порекло, постоје и одговарајући стилови и нормe за којима говорници посежу у зависности од говорне ситуације, а њихово савладавање једна је од функција формалног образовања (Мејерхоф и др. 2015: 47).

реализације нормe у погледу поста акценатских дужина разликују од говорника који су пореклом из дијалекатских области које су ушле у његову основицу.

Оба дијалекта који су узети за основицу стандардног српског језика одликују се новоштокавском акцентуацијом, уз извесна одступања попут силазних акцената ван иницијалног слога у емфатичким исказима и у појединим сложеницама, као и у речима страног порекла⁹ (Ивић 1994: 129; Окука 2008: 62). Заједничка особина свих говора шумадијско-војвођанског дијалекта јесте скраћивање поста акценатских дужина, до којег у мањој мери долази у западним крајевима, у говорима који су под утицајем херцеговачко-крајишког дијалекта (Ивић 2001: 72; Окука 2008: 132). У херцеговачко-крајишком дијалекту поста акценатске дужине добро се чувају, а могуће су и секвенце од два или три дуга слога (Пецо 1971: 166; Ивић 1994: 130; Ивић 2001: 133). Косовско-ресавски дијалекат одликује се староштокавском акцентуацијом, односно троакценатским системом, с повлачењем краткосилазног акцената с финалног слога. Поста акценатске дужине у овом су дијалекту изгубљене, док се оне испред акцената, према постојећим описима, добро чувају (Ивић 2009: 102).¹⁰ Смедеревско-вршачки дијалекат такође се одликује староштокавском акцентуацијом с повлачењем краткосилазног акцената с крајњег слога (уз поједине акценатске специфичности), а поста акценатских дужина у овим говорима нема, или готово да нема (Ивић 2001: 89).¹¹

2. Методе и технике истраживања

2.1. Информатори¹²

Информатори¹³ (И1–И15; в. табелу 1) чији је говор овим истраживањем обухваћен високо су образовани, или су студенти, а неки су од њих

⁹ У савременом језику ова је појава широко распрострањена (Средојевић 2017: 18).

¹⁰ Поменути описи наведених говора старијег су датума.

¹¹ Анализа је показала да су сви информатори из нечетвороакценатских области успешно усвојили нормативну дистрибуцију акцената. Због ограничења у обиму рада, али и зато што за саму природу овог истраживања то није било од посебне важности – пажња није посвећена инвентару и дистрибуцији прозодема у косовско-ресавском и смедеревско-вршачком дијалекту, будући да је у фокусу реализација стандардног идиома, конкретније – поста акценатских дужина код говорника из ових дијалеката.

¹² Узевши у обзир број информатора, њихово порекло, образовање и старосну доб, у овом су истраживању представљени прелиминарни резултати истраживане појаве.

¹³ Информатори су испуњавали упитник у коме су им, осим питања која се тичу личних података, постављена питања помоћу којих би се стекао детаљнији увид у њихово дијалекатско порекло и потенцијалне дијалекатске карактеристике које би се у њиховом говору могле наћи.

професионални глумци и језички стручњаци (филолози србисти), и сви живе на подручју дијалеката узетих за основицу стандардног српског језика дуже од пет година. Међу информаторима нашло се троје професионалних глумаца, деветоро језичких стручњака¹⁴ и троје говорника чија струка не изискује посебне компетенције у домену лингвистике.¹⁵

Табела 1: Подаци о информаторима

Информатор	Место рођења	Пребивалиште	Занимање	Дијалекатско порекло
И1 (В. П.)	Кљајићево	НС од 2008.	музички продуцент	Х-К
И2 (С. П.)	Нови Сад	НС	језички стручњак	Ш-В
И3 (А. М.)	Нови Сад	НС	хемичар	Ш-В
И4 (М. Ј.)	Јагодина	НС од 2011.	професионални глумац	К-Р
И5 (М. С.)	Нови Сад	НС	професионална глумица	Ш-В
И6 (М. Р.)	Крушчић	НС од 2012.	језички стручњак	Ш-В
И7 (М. Ч.)	Ђуприја	НС од 2012.	језички стручњак	К-Р
И8 (Е. Р.)	Јагодина	БГ од 2012.	психолог	К-Р
И9 (З. П.)	Ваљево	НС од 2012, БГ од 2016.	језички стручњак	Ш-В према Х-К
И10 (Д. В.)	Ужице	НС од 2011.	језички стручњак	Х-К
И11 (М. С.)	Јадранска Лешница	НС од 2012.	језички стручњак	Х-К
И12 (Н. Ј.)	Сремски Карловци	НС	језички стручњак	Ш-В према Х-К
И13 (С. О.)	Лозница	ЛО	језички стручњак	Х-К
И14 (Б. Т.)	Пожаревац	БГ од 2011.	језички стручњак	К-Р према С-В
И15 (Б. Т.)	Вршац	НС од 2012.	језички стручњак	С-В

2.2. Корпус

За потребе овог истраживања снимљен је материјал у укупном трајању од 78 минута и 7 секунди, који подразумева 15 звучних записа

¹⁴ Међу информаторима је и аутор истраживања.

¹⁵ Говорници чија струка не изискује посебне компетенције у домену лингвистике у наставку рада из техничких су разлога означени синтагмом *ћросечни говорници*.

забележених у Новом Саду у периоду од марта до августа 2018. године. Примери обухваћени анализом издвојени су из прозног текста¹⁶ који су информатори читали¹⁷ – имали су ограничено време да се припреме, а потом су њихове интерпретације дигитално снимљене у студијским условима.¹⁸ Снимци су више пута пажљиво послушани, фонетски транскрибовани и забележени у *Word* формату (запис обухвата 45 страна документа). Спектрограми целокупног материјала пажљиво су прегледани, а за одабране примере прочитане су вредности одређених акустичких карактеристика уз помоћ програма *Праџи* (*Praat*, верзија 6.0.46).

2.3. Методологија

Анализи смо приступили методологијом коју је конципирао Павле Ивић, који је на основу фонетских чинилаца који утичу на губљење поста акценатских дужина установио 12 фонетских положаја¹⁹ у којима сагледавамо степен њихове очуваности, односно редукције. Фонетски чиниоци који утичу на реализацију поста акценатских дужина јесу преваходно – њихов положај у речи, природа слога (отвореност/затвореност), као и квантитет и квалитет претходног слога. Наиме, Ивић наводи да се поста акценатске дужине у крајњем слогу губе лакше од оних у унутрашњем; да се боље чувају у крајњем затвореном, него у крајњем отвореном слогу; да се лакше скраћују иза силазних акцената

¹⁶ Информатори су интерпретирали приповетку *Мосџови* Ива Андрића (2011: 51–54).

¹⁷ Читање наглас (енгл. *reading aloud*) једна је од социолингвистичких метода помоћу које се од информатора добија пажљивији говор (Мејерхоф и др. 2015: 49–50). Информатори читање текста доживљавају као у извесној мери формалну ситуацију, стога у свој говор уносе додатну пажњу, односно неминовно је да ће се служити другачијим стилем од оног којим се користе у спонтаној комуникацији. Дакле, њихов ће се стил разликовати од стила говора који настаје у природном окружењу.

¹⁸ Приликом снимања коришћен је кондензаторски микрофон *AKG Perception 220* и миксета *Behringer X-AIR 18*. За овакав тип истраживања квалитет снимка веома је важан, међутим, наведена опрема (поред одабране социолингвистичке методе) употребљена је с циљем да допринесе томе да информатори ситуацију осете као изузетно формалну, да би њихове тежње за употребом стандардног језика биле израженије.

¹⁹ Положај поста акценатске дужине у слогу непосредно иза: 1: неузлазне дужине у финалном отвореном слогу; 2: неузлазне дужине у финалном затвореном слогу; 3: неузлазне дужине у медијалном слогу; 4: дугоузлазног акцента у финалном отвореном слогу; 5: дугоузлазног акцента у финалном затвореном слогу; 6: дугоузлазног акцента у медијалном слогу; 7: неузлазне краткоће у финалном отвореном слогу; 8: неузлазне краткоће у финалном затвореном слогу; 9: неузлазне краткоће у медијалном слогу; 10: краткоузлазног акцента у финалном отвореном слогу; 11: краткоузлазног акцента у финалном затвореном слогу; 12: краткоузлазног акцента у медијалном слогу.

и неакцентованих слогова, док се боље чувају непосредно иза узлазних акцената; да се лакше редукују иза дугог слога, а боље чувају иза кратког (Ивић 2001: 96–97). Фактори који такође утичу на реализацију поста акценатских дужина јесу и број слогова у речи, удаљеност поста акценатске дужине од почетка речи, и, уколико поста акценатској дужини у нефиналном слогу следи сугласнички скуп – састав тог скупа (Средојевић 2013: 208). Фонетски чиниоци, такође, аналогijом воде ка скраћивању поста акценатских дужина у појединим морфолошким категоријама (Ивић 1994: 96).

Анализирано је укупно 2330 примера изговорених од стране 15 информатора. Од тога, издвојено је 155 примера у којима је, према нормативној литератури,²⁰ очекивано јављање поста акценатских дужина, а онда су издвојени примери у којима су поста акценатске дужине реализоване у говору информатора, па је њихова заступљеност у односу на укупан број одабраних примера израчуната у процентима, за сваки од 12 фонетских положаја, и за сваког информатора посебно.²¹ Резултати истраживања представљени су дескриптивно и сагледани у целини, као и према процентуалној заступљености у сваком од фонетских положаја за сваког говорника посебно (говорници су груписани према дијалекатском пореклу).

3. Резултати истраживања

У слогу непосредно иза неузлазне дужине поста акценатске дужине реализују се у изузетно малом проценту у говору информатора из херцеговачко-крајишког дијалекта, и то у крајњем отвореном слогу, док код говорника из осталих дијалеката нису забележене.

Положај 1: *grādī* (И1, И10–И13), *gnēzdē* (И13), *kūhā* (И1, И10–И13), *nādōhē* (И12), *xrāmōvā* (И13).²²

У слогу непосредно иза дугоузлазног акцента поста акценатске дужине забележене су код свих информатора, али разлике у степену њихове реализације постоје: код информатора који не воде порекло из четвороакценатских области, али и код говорника шумадијско-војвођанског дијалекта, поста акценатске дужине реализују се у изузетно малом проценту, искључиво у крајњем отвореном слогу, па се њихова

²⁰ Речник српскохрватског књижевног језика (РМС), Речник српског језика (РСЈ).

²¹ Изговорени примери у којима се реализација истраживане појаве није могла са сигурношћу идентификовати искључени су из анализе.

²² Због ограничења у обиму рада нису наведени сви анализирани примери, већ они у којима су информатори реализовали бар једну поста акценатску дужину.

реализација може објаснити положајем речи у реченици, односно дужењем пред синтаксичком границом (Ивић–Лехисте 1996: 235–236; Средојевић 2013: 216), или је до дужења дошло услед хезитационе паузе. Узевши у обзир мали проценат њихове заступљености и околности под којима настају, може се закључити да су у слогу непосредно иза дугоузлазног акцента поста акценатске дужине редуковане код свих информатора, изузев код говорника херцеговачко-рајишког дијалекта, код којих се реализују у већем проценту у односу на остале информаторе, а забележене су и у медијалном слогу.

Положај 4: *звѣчѣ* (И3, И5, И8, И13), *кóњā* (И1, И3, И9, И10, И12, И13), *млади́ћā* (И1), *и́ајжњѣ* (И1, И4, И7, И8, И10–И13), *ра́сѣѣ* (И10, И12, И13), *сѣкӯ* (И1, И6, И8, И10–И13), *и́ѣжѣ* (И13), *и́ѣжѣ* (И10, И13); **Положај 6:** *дѣљења* (И10–И13), *хра́мѡва*, *сáсѣāвцима* (И13).

Ситуација је слична и у слогу непосредно иза неузлазне краткоће – поста акценатске дужине у већем се проценту јављају код говорника херцеговачко-крајишког дијалекта, али се у извесној мери реализују и код професионалних глумаца с подручја шумадијско-војвођанског и косовско-ресавског дијалекта – код осталих, реализују се у крајњем отвореном слогу у малом проценту, што се такође може тумачити као дужење пред синтаксичком границом, односно као последица хезитационе паузе. Стога се такође може закључити да су поста акценатске дужине и у овим положајима углавном редуковане код просечних говорника и језичких стручњака из нечетвороакцентских области и из шумадијско-војвођанског дијалекта, али да се у извесној мери чувају код говорника херцеговачко-крајишког дијалекта и код професионалних глумаца.

Положај 7: *бѡље* (И5, И10, И12, И13), *вѡдѣ* (И1, И4, И9, И10, И13), *искрcнѣ* (И1, И10, И11, И13), *ка́зујѣ* (И1, И10–И13), *кѣшѣ* (И1, И4, И5, И9–И15), *ма́шиѣ* (И1, И11), *нѣ будѣ* (И6), *нѡвā* (И1, И4–И6, И9–И13), *сѣдѣ* (И6), *сѣдāнѣ* (И1, И6, И9–И11, И13), *и́ѣшӯ* (И4, И10, И12, И13), *и́рӯнӯ* (И1, И9, И10, И12, И13); **Положај 8:** *дрӯгѣх* (И6), *сли́кѡм* (И1, И11), *у̀вѣк* (И1, И10); **Положај 9:** *āмбāре* (И1, И9, И10, И11, И13), *мѡгӯнӯ* (И10), *мѡгӯнӯ* (И1, И9, И11), *и́дѣрѣба* (И13), *схвāшāнӯ* (И1), *и́рӯљење* (И10).

У слогу непосредно иза краткоузлазног акцента поста акценатске дужине реализују се код свих говорника.²³ У медијалном слогу нема посебних разлика међу говорницима, док се у крајњем отвореном и крајњем затвореном слогу поста акценатске дужине такође у већој мери реализују код говорника херцеговачко-крајишког дијалекта.

²³ В. слике 1–9.

Положај 10: *дрхш̄ē* (И10–И13), *губ̄ē* (И13), *лѣж̄ē* (И6, И10, И11, И13), *лѣд̄ш̄ē* (И1, И3–И6, И9–И15), *ш̄ак̄ō* (И2, И3, И6, И7, И9–И15); **Положај 11:** *бѣз њ̄их* (И1, И9, И10), *бр̄ѡј̄им* (И1, И10–И13); **Положај 12:** *д̄об̄ив̄а*, *д̄ѡй̄ш̄ш̄ӣа* (И1–И13), *з̄аш̄ѡ се* (И1, И2, И4–И13), *з̄ар̄ас̄ли* (И1, И3, И5–И8, И10, И12), *из̄м̄ири* (И1–И13), *к̄ѡј̄ сам* (И1, И9), *на̄д̄ѡђе*, *нѣ сл̄уж̄е*, *од̄р̄ж̄с̄ав̄ани*, *ѡкр̄уж̄ен*, *ѡс̄ш̄а̄ло*, *ѡс̄ш̄а̄лог*, *ѡс̄ӯђ̄ена*, *й̄ѡв̄ѣж̄е*, *й̄рѣб̄ач̄ени* (И1–И13), *й̄р̄ѡј̄ури* (И3, И5–И15), *р̄ас̄ш̄ан̄ка*, *с̄ав̄л̄ада*, *укр̄ш̄ш̄ӣава* (И1–И13).

Анализа показује да се у начелу поста акценатске дужине у говору свих информатора релативно доследно реализују у слогу непосредно иза краткоузлазног акцената, с највећим процентом у медијалном слогу – у осталим су положајима готово доследно редуковане.²⁴

Дијаграм 1: процентуална заступљеност поста акценатских дужина код говорника из четвороакценатских области²⁵

ИЗ (Ш-В, просечни говорник)

9%	1	4	15%*	0%	7	10	38%
0%	2	5	0%	0%	8	11	16%
0%	3	6	0%	0%	9	12	75%

И5 (Ш-В професионална глумица)

0%	1	4	7%*	11%	7	10	23%
0%	2	5	0%	50%	8	11	42%
0%	3	6	0%	20%	9	12	83%

²⁴ В. дијаграм 1 и 2. До сличних резултата дошли су и други истраживачи. Јелица Јокановић-Михајлов при испитивању говора професионалних говорника војвођанског порекла закључује да су поста акценатске дужине најдоследније сачуване иза слога с краткоузлазним акцентом (Јокановић-Михајлов 2007: 134). Дејан Средојевић при испитивању говора спикера с новосадских телевизија закључује да се поста акценатске дужине чувају непосредно иза краткоузлазног акцената, а њихово јављање у неком од других положаја углавном је околинално или је настало услед дужења вокала пред синтаксичком границом или услед прављења краја већег говорног одсечка (Средојевић 2013: 216). До оваквих резултата дошли су и Гордана Драгин (2005: 279–280; 2009: 198) и Жарко Бошњаковић и Небојша Регодић (2007: 267–273), при испитивању говора у новосадским медијима, и др.

²⁵ Знаком * обележени су проценти који би се могли тумачити као последица дужења пред синтаксичком границом или положаја речи у реченици, или као последица хезитационе паузе. Тамнијом нијансом обележени су положаји у којима је реализација поста акценатских дужина потврђена значајним процентом.

И2 (Ш-В, језички стручњак)

0%	1	4	7%*	3%*	7	10	23%
0%	2	5	0%	30%	8	11	33%
0%	3	6	0%	20%	9	12	79%

И6 (Ш-В, језички стручњак)

0%	1	4	7%*	14%*	7	10	38%
0%	2	5	0%	16%	8	11	16%
0%	3	6	0%	0%	9	12	83%

И9 (Ш-В према Х-К, језички стручњак)

0%	1	4	7%*	18%	7	10	30%
0%	2	5	0%	16%	8	11	28%
0%	3	6	0%	13%	9	12	83%

И12 (Ш-В према Х-К, језички стручњак)

9%	1	4	38%	22%	7	10	46%
0%	2	5	0%	0%	8	11	50%
0%	3	6	33%	0%	9	12	83%

И1 (Х-К, просечни говорник)

9%	1	4	35%	37%	7	10	23%
0%	2	5	0%	50%	8	11	55%
0%	3	6	0%	20%	9	12	87%

И10 (Х-К, професионални глумца)

9%	1	4	38%	29%	7	10	61%
0%	2	5	0%	33%	8	11	75%
0%	3	6	33%	38%	9	12	91%

И11 (Х-К, језички стручњак)

9%	1	4	15%*	22%	7	10	30%
0%	2	5	0%	33%	8	11	66%
0%	3	6	33%	13%	9	12	91%

И13 (Х-К, језички стручњак)

18%	1	4	69%	25%	7	10	53%
0%	2	5	0%	33%	8	11	85%
0%	3	6	100%	13%	9	12	95%

Дијаграм 2: процентуална заступљеност поста акценатских дужина код говорника из нечетвороакценатских области

И8 (К-Р, просечни говорник)

0%	1	4	23%*	7%*	7	10	7%
0%	2	5	0%	0%	8	11	14%
0%	3	6	0%	0%	9	12	83%

И4 (К-Р, професионални глумац)

0%	1	4	14%*	14%	7	10	7%
0%	2	5	0%	16%	8	11	16%
0%	3	6	0%	0%	9	12	87%

И7 (К-Р, језички стручњак)

0%	1	4	7%*	3%*	7	10	7%
0%	2	5	0%	0%	8	11	50%
0%	3	6	0%	0%	9	12	83%

И14 (К-Р према С-В, језички стручњак)

0%	1	4	35%*	3%*	7	10	15%
0%	2	5	0%	0%	8	11	33%
0%	3	6	0%	0%	9	12	75%

И15 (С-В, језички стручњак)

0%	1	4	35%*	3%*	7	10	15%
0%	2	5	0%	0%	8	11	33%
0%	3	6	0%	0%	9	12	79%

Постакцентатска дужина у положају 12 у речи
и́двѐже (да се *и́двѐже*,²⁶ *и́змѝри* и *си́дји*)

Х-К			
	Слика 1: И1 (просечан говорник)	Слика 2: И10 (професионални говорник)	Слика 3: И11 (језички стручњак)
Ш-В			
	Слика 4: И3 (просечан говорник)	Слика 5: И5 (професионални говорник)	Слика 6: И2 (језички стручњак)
К-Р			
	Слика 7: И8 (просечан говорник)	Слика 8: И4 (професионални говорник)	Слика 9: И7 (језички стручњак)

²⁶ И1: [o] t = 98 ms, [e] t = 90 ms, [e] t = 76 ms. И10: [o] t = 98 ms, [e] t = 163 ms, [e] t = 79 ms. И11: [o] t = 94 ms, [e] t = 119 ms, [e] t = 97 ms.

И3: [o] t = 103 ms, [e] t = 136 ms, [e] t = 115 ms. И5: [o] t = 124 ms, [e] t = 121 ms, [e] t = 44ms. И2: [o] t = 96 ms, [e] t = 108 ms, [e] t = 47 ms.

И8: [o] t = 116 ms, [e] t = 112 ms, [e] t = 89ms. И4: [o] t = 89 ms, [e] t = 109 ms, [e] t = 71ms. И7: [o] t = 129 ms, [e] t = 128 ms, [e] t = 63 ms.

4. Закључна разматрања

Анализа одабраних примера изговорених од стране 15 информатора различитог дијалекатског порекла и различитих језичких компетенција које њихова струка изискује, показује следеће.

– У слогу непосредно иза неузлазне дужине поста акценатске дужине редуковане су код свих говорника, изузев оних из херцеговачко-крајишког дијалекта, код којих се у малом проценту јављају у крајњем отвореном слогу (*гра̄дѝ, гнѣзѣ, кӯћа, на̄дѣѣ, хра̄мѣва*, итд.). У слогу непосредно иза дугоузлазног акцента поста акценатске дужине редуковане су такође код свих информатора, осим код оних из херцеговачко-крајишког дијалекта, код којих се реализују у већем проценту у односу на остале говорнике, а забележене су и у медијалном слогу (*звѣчѣ, ко̄ња, рас̄тѣ; де̄љења, хра̄мѣва, сас̄тѣвцима*, итд.). У слогу непосредно иза неузлазне краткоће поста акценатске дужине углавном су редуковане код просечних говорника и језичких стручњака из нечетвороакценатских области и шумадијско-војвођанског дијалекта, али се у извесној мери (у већем проценту у односу на остале) реализују код говорника херцеговачко-крајишког дијалекта и код професионалних глумаца у односу на говорнике њихових дијалеката (*бѣ̄љѣ, вѣ̄дѝ, кѝ̄ше; др̄угѝх, слѝ̄кѣм, љѣ̄к; ѣ̄мѣре, ѝ̄дѝре̄ба, сх̄ва̄тѣњу*, итд.). У слогу непосредно иза краткоузлазног акцента поста акценатске дужине реализују се код свих говорника, а њихова је заступљеност најизразитија у медијалном слогу, такође, у већем проценту код говорника херцеговачко-крајишког дијалекта (*др̄хѝѣ, ле̄жѣ, ле̄јѣ̄шѣ; бѣ̄з њѝх, бр̄ѣ̄јѣм; дѣ̄бѣва, за̄р̄асли, ѝ̄змѝри, нѣ сл̄ѣ̄же, с̄авл̄ада*, итд.).

– Може се закључити да су поста акценатске дужине у говору младих, високо образованих говорника, у начелу, редуковане у свим фонетским положајима, изузев у слогу непосредно иза краткоузлазног акцента (положаји 10, 11 и 12), а до сличних резултата дошли су и други истраживачи (Јокановић-Михајлов 2007; Средојевић 2013; Драгин 2005; Драгин 2009; Бошњаковић-Регодић 2007, и др.). У овим се положајима поста акценатске дужине реализују и у говору информатора који потичу из дијалекатских области које нису ушле у основицу стандардног српског језика (најфреквентније у медијалном слогу). Оказионално јављање поста акценатских дужина у другим положајима, али и недоследност у њиховој реализацији у наведеним положајима показатељи су њихове факултативности и текућег процеса њихове редукције.

– Поста акценатске дужине у највећој су мери заступљене код говорника херцеговачко-крајишког дијалекта, а професионални глумци из осталих дијалеката реализују их у већем броју положаја и у већем про-

центу у односу на остале информаторе из њихових дијалеката. То је показатељ да свест о реализацији поста акценатских дужина код професионалних глумаца ипак постоји, па се може претпоставити да је њихово јављање у већем броју положаја индуковано тиме што су се током школовања правилним (из)говором бавили практично, док код језичких стручњака, који су се поста акценатским дужинама бавили претежно теоријски, њихова реализација углавном изостаје. Стога се може закључити да примена различитих система рада током школовања може утицати на савладавање прозодијске норме.

– Међу просечним говорницима и језичким стручњацима из шумадијско-војвођанског, косовско-ресавског и смедеревско-вршачког дијалекта у начелу нема значајних разлика – код њих су поста акценатске дужине у приближним процентима заступљене у слогу непосредно иза краткоузлазног акцента, што је показатељ тога да говорници из нечетвороакцентатских области усвајају употребну норму стандардног српског језика.²⁷ Говорници чије је дијалекатско порекло из области које нису ушле у основицу стандардног српског језика у свом говору, дакле, могу утицати на особине које су карактеристичне за њихов матерњи дијалекат, у корист стандардног језика – то су особине којих су сами говорници свесни, попут места акцента, његовог квантитета и делимично квалитета, док остале особине, којих говорници нису свесни и које нису од пресудне важности за значење самог исказа, у свој говор неће уносити, поготово уколико им те особине нису нимало блиске.

– Узевши у обзир то да је норма стандардног српског језика заснована на дијалекатским говорима, а да би стандардни језик требало да је наддијалекатски идиом, губљење поста акценатских дужина могло би се посматрати као последица природног језичког, односно социолингвистичког процеса у коме говорник сопствени говор (који је по својој природи дијалекатски) у контакту с другим идиомом (стандардним језиком) најпре лишава особина које осећа као маркиране. Управо овај процес доводи до редуције поста акценатских дужина, будући да великом делу српског језичког простора њихова реализација коју норма прописује није својствена, и може се схватити као природна тежња говорника ка универзалном идиому лишеном свих маркираних особина.

Ово истраживање показује да се прописана норма у великој мери разликује од своје реализације, а потенцијално решење ове неусклађености могло би бити увођење дублетних облика.

²⁷ Код говорника из косовско-ресавског дијалекта дошло је и до јављања поста акценатских дужина секундарног порекла, па су у изговорене на местима где према норми нису очекиване, односно где је пре новоштокавског преношења акценат био кратак, а у њиховом је дијалекту ту – краткосилазни (*ишчѣзлѣх*, *ѡкрѣзани* (И4, И8)).

Будућим истраживањима требало би обухватити већи број информатора и друге аспекте који се тичу усвајања стандардног идиома код говорника из дијалеката који нису блиски говорима узетим за његову основицу. Посебну пажњу треба посветити природи акцента, инвентару и дистрибуцији прозодема и њиховим квалитативним и квантитативним особинама при реализацији стандардног идиома код информатора из поменутих говора. Такође, важно је пратити актуелно стање у употребној норми, односно реализацији стандардног језика, како би прописана норма могла бити усклађена с њеним савременим стањем. Ово истраживање може се схватити као скромни допринос процесу њеног осавремењавања.

ИЗВОР

Андрић 2011: Иво Андрић, Мостови, у: *Зајиси и њиховији*, ур. Радомир Уљаревић, Београд: Штампар Макарије, 51–54.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић 2007: Жарко Бошњаковић, Преношење акцената у говору неких јавних медија, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* L, Нови Сад, 81–93.
- Бошњаковић–Регодић 2007: Жарко Бошњаковић, Небојша Регодић, О неким прозодијским карактеристикама језика новосадских медија, *Прилози проучавању језика* 38, Нови Сад, 263–315.
- Драгин 2005: Гордана Драгин, Прозодијске особине говора спикера (новинара) РТВ Нови Сад, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLVIII/1–2, Нови Сад, 277–282.
- Драгин 2009: Гордана Драгин, Дистрибуција постаценатских дужина у језику медија, *Говор Новог Сада. Св. 1: Фонетске особине*, ур. Жарко Бошњаковић, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 129–140.
- Ивић 1990: Милка Ивић, *О језику Вуковом и вуковском*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Ивић 1971: Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ивић 1994: Павле Ивић, *Српскохрватски дијалекти: њихова стурктура и развој*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић–Лехисте 1996: Павле Ивић, Илсе Лехисте, *Прозодија речи и реченице у српскохрватском језику*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

- Ивић 2001: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и штиокавско наречје*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић 2009: Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јокановић-Михајлов 2007: Јелица Јокановић-Михајлов, *Акцентна и интонација говора на радију и телевизији*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Мејерхоф и др. 2015: Miriam Meyerhoff, Erik Schleeff, Laurel MacKenzie, *Doing Sociolinguistics: A Practical Guide to Data Collection and Analysis*, London – New York: Routledge.
- Окука 2008: Miloš Okuka, *Srpski dijalekti*, Zagreb: SKD „Prosvjeta“.
- Пецо 1971: Asim Peco, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Beograd: Naučna knjiga.
- Пешикан 1976: Митар Пешикан, О утицају радија, телевизије и других новинарских служби на језичку културу, *Наш језик* XXII/1–2, Београд, 69–76.
- Пипер–Клајн 2014: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна грамафика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Праг: Paul Boersma, David Weenink, *Praat: doing phonetics by computer* [компјутерски програм], верзија 6.0.46, <http://www.praat.org/>.
- Радовановић 2003: Milorad Radovanović, *Sociolingvistika*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- РСМ: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСЈ: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Средојевић 2009: Дејан Средојевић, Акцент именица у језику водитеља-спикера новосадских телевизијских станица, у: *Говор Новог Сада. Св. I: Фонетске особине*, ур. Жарко Бошњаковић, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 215–234.
- Средојевић 2013: Dejan Sredojević, Neakcentovane dužine i jezik medija, *Zbornik radova Akademije umetnosti 1*, Novi Sad, 205–224.
- Средојевић 2017: Dejan Sredojević, *Fonetsko-fonološki opis akcenata u standardnom srpskom jeziku: od specifičnog ka opštem*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Средојевић–Чопа 2018: Дејан Средојевић, Миљана Чопа, Да ли се дијалекатско уједначавање у једнаком степену остварује на фонетском и на фонолошком нивоу?, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LXI/1, Нови Сад, 101–123.
- Станојчић–Поповић 2008: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамафика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, Радио-телевизија и језик, *Наш језик* XIV/2–3, Београд, 150–155.
- Стевановић 1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамађички системи и књижевнојезичке норме) I. Увод, фонетика, морфологија*, Београд: Научна књига.
- Стефановић Караџић 1818: Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник ишћолкован њемачким и латинским ријечима / скуђио га и на свијеђи издао Вук Сћефановић = Wolf Stephansohn's Serbisch-Deutsch-Lateinisches Worterbuch = Lupi Stephani F. Lexicon Serbico-Germanico-Latinum*, Беч (Wien, Viennae).
- Суботић и др. 2012: Ljiljana Subotić, Dejan Sredojević, Isidora Bjelaković, *Fonetika i fonologija: ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Miljana B. ora

ACCENTUAL NORM AND ITS IMPLEMENTATION
AT THE EXAMPLE OF NON-ACCENTED LENGTHS

S u m m a r y

This research was conducted with purpose of investigating the distribution of non-accented lengths within young, highly educated speakers. The distribution of non-accented lengths is strictly defined by the accentual norm, which is based on the state of East-Herzegovinian and umadija-Vojvodina dialect. All the speakers whose speech was investigated live on the territory of these dialects, but some of them come from the territory of Old-tokavian dialects, and their speech was investigated with the assumption that they acomodated their spoken language to the new environment. Speakers were classified in three groups based on their profession, so we examined the speech of professional actors, language specialists and those whose profession doesn't require special knowledge in the field of linguistics. The research shows that non-accented lenghts are drastically reduced in all phonetic positions except on the open or closed syllable in final position, and also on the internal syllable, both directly following the short rising accent. Non-accented lengths are slightly better preserved in speakers from East-Herzegovinian dialect and professional actors.

Keywords: accentual norm, non-accented lengths, dialect levelling.